

УДК 655.4

© О. М. Левчук, к.філол.н., доцент,
КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна

ПРОТОКОЛ ПОГОДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ ЯК АКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ МЕДІАГІЄНИ

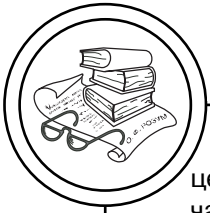
Статтю присвячено нагальній потребі зосередити зусилля медіафахівців та мережевих активістів коло погодження режиму застосування в медіа будь-якої ідеологічно маркованої «лексики минулого» для описування сучасних подій і явищ. З цією метою пропонується поширити в українську актуальну медіапрактику донедавна суто внутріредакційного засобу дотримання медіагієни — протоколів погодження лексики. Вони є дієвим засобом нормалізувати український медіадискурс за умов неконвенційного російсько-українського воєнного протистояння і, відповідно, активації військових засобів інформаційно-смыслового впливу на Україну через медіа.

Ключові слова: медіагієна; протокол погодження лексики; «мова ненависті»; мовленнєві маркери попередньої ідеологічної епохи; медіамеми.

Вступ

Окремі слова і фрази, табуйовані до вжитку в медіа з причин етичних, політичних чи інших ідеологічно зумовлених, випускові редактори на радіо, ТБ, у пресі та на інтернет-порталах здавна збирають у списки, для зручності користування зорганізовані за абетковим чи абетково-тематичним принципом. Ці списки небажаних лінгвістичних явищ носять у редакційній внутрішній документації різні назви, але найчастіше — «перелік лексики, неприпустимої до вжитку...» або «протокол погодження лексики». Другий варіант представляється нам більш коректним з міркувань повсякденної медіагієни, оскільки сама вказівка

на забороненість відносить перелік неприпустимих до вживання слів і фраз до царин, пов'язаних з превентивною цензурою, а вона в демократичних суспільствах — явище, гідне всілякої огуди. Машинально ж перенесений з англійських керівництв для медійників (гайдбуків, стайлбуків, мануалів, байблів, догм тощо) і цілковито там нейтральний термін «стоп-лист» у стосунку до вживання мовних конструкцій, щодо яких у редакціях певних медіа склалася погоджена позиція «не вживати, не називати, не коментувати» і які форми коректно натомість застосовувати, в контексті української актуальної медіапрактики асоціюється винятково з жорсткою адміністративною

цензурою та безпосереднім втручанням владців у редакційну політику українських медіа, втіленими у так звані *темники* (переліки заборонених для обговорення і висвітлення тем з відповідною заборонаю на вживання певних імен і понять — див. [1]).

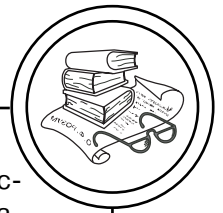
Постановка проблеми

Зрозуміло, що переважна більшість подібних списків лексики, небажаної до вжитку в медіа, належать нині до внутрікорпоративних регламентів редакцій, доступ до яких є обмеженим («для службового користування»). Якщо до російсько-української неконвенційної війни під евфемічною аббревіатурою АТО ці протоколи погодження лексики ще раз-по-раз трапляли в поле зору зацікавлених дослідників як частини редакційних настанов чи інструктивно-методичних регламентів редакцій (приміром, «Настанови для журналістів «Асошіейтед Прес» було видано як посібник у видавництві НАУКМА (Київ, 2005)), то за умов теперішнього воєнного протистояння і, відповідно, активації військових засобів інформаційно-смыслового впливу через медіа професійні редакції в Україні зосереджуються не тільки на внутрішній інфобезпеці, суціль закриваючи свої регламенти для сторонніх, а й змушені зважати на вимоги цензури воєнного часу. Як відповідь на цей виклик у відкритому доступі з'явилися й активно обігають через Всемережу декілька рекомендаційних списків більшої чи меншої міри спонтанності, в яких, так само як і в традиційних протоколах погодження лексики, зібрано

неприпустимі зразки «мови ненависті» в медіа 2013–16 років та натомість пропонуються коректні замітники «слів підбурювання» як активний засіб поточної медіагієни.

Мета роботи

Втім, на наше глибоке переконання, уникати в медіавжитку нині слід не стільки виразної в своїй агресивній настановчості і через те всіма добре ідентифіковуваної «мови ненависті» [2, 3], як значно ліпше прихованих від непрофесійного мовлянина, латеральних — а від того неабияк деструктивних у впливах на громадську думку в Україні та країнах післясоветської (sic!) ідентичності *мовленнєвих маркерів попередньої ідеологічної епохи*. Ці колоніальні за своєю природою «совкізми» на кшталт стійких ідеологем («ближнє зарубіжжя»), кінематографізмів («не вчи мене жити — краще допоможи матеріально»), літературних поп-цитат («люди як люди, просто квартирне питання їх зіпсувало») як прості мовляни, так і медійники звикли вживати автоматично, часом спадково — не замислюючись над тим, якого ступеня спотвореності зазнає українська, білоруська, киргизька, польська, литовська тощо картина світу, настановлювана тепер здебільшого через медіа, під впливом «советського новояза» [4]. Коли ідеологічно марковані кліше та штампи накладають на відображення реалій сьогодення в поточних медіадискурсах, то внаслідок цього у масовій свідомості вкорінюються та поволі закріплюються алогічні й далеко не безневинні бриколажі гротескно-

абсурдистського стибу, як-от фрази на кшталт «олігархічні розводняки завдають перманентної(!) шкоди народному(!) господарству». Під впливом таких дедалі все численніших лінгвоконструкцій дезорієнтованій в історичному часі й громадянському медіапросторі післясоветській масовій свідомості «смісловиками» (концепт визначив Д. Дондурей) з успадкованої Російською Федерацією пропагандистської школи СРСР прокладено нині прямиї асоціативний шлях до шоківих пропагандивних конструктів стибу «смажених укропами снігурів» та «розіп'ятих хлопчиків у трусиках».

Результати проведених досліджень

В умовах смислового кремлівсько-українського протистояння, де інформаційну агресію різних ступенів відвертості з лютого 2014 р. підтримано фізичними засобами воєнного впливу (Г. Почепцов), гідною щирого схвалення є ініціатива редакції журналу «Країна» з київського ВД «Нова інформація» розвідкою-коментарем к.і.н. Сергія Громенка розпочати дискусію про погодження публікаційного статусу і режиму застосування в медіа будь-якої ідеологічно маркованої «лексики минулого» для описування сучасних подій і явищ:

«Кожного разу, коли в українському публічному просторі хтось без іронії згадує «давньоруську народність», «революцію і громадянську війну на Україні», «Велику Вітчизняну війну» та «бандерівців — пособників фашистів», війна на Донбасі та окупація Криму продовжуються ще на 1 хвилину» [5].

Власне, цей професійний історик, по суті, й розпочав укладати протокол погодження лексики, дискурсивно небезпечної для широкого медіавжитку, з таких досі базових для післясоветської колоніальної свідомості понять, як:

~~Київська Русь — держава давньоруської народності — Київська Русь — держава-володіння скандинаво-слов'янського роду Рюриків~~

~~колиско трьох братніх народів — у кожній з держав колишньої Російської імперії свій окремий етногенез, «одним народом» їх роблять штучно і суто з причин ідеологічного стибу~~

~~восс'єднання України з Росією — приєднання України до Московської держави~~

~~зрада Івана Мазепи — український гетьман Іван Мазепа не був підданцем (холопом) царя Петра I, а уклав з ним міждержавну політичну угоду, тому про «зраду» казати некоректно — це розрив політичних стосунків~~

~~Велика Жовтнева соціалістична революція — жовтневий переворот революція та громадянська війна на Україні 1917–21 рр. — російсько-українська війна та визвольні змагання 1917–21 років~~

~~Велика Вітчизняна війна — Друга світова війна~~

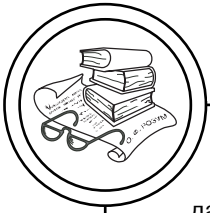
~~фашистські окупанти — нацистські окупанти~~

~~визволення України у 1944 — вигнання нацистських окупантів з України 1944-го.~~

Вважаємо необхідним додати до цього переліку також:

~~ближнє зарубіжжя — країни колишнього СРСР~~

~~республіки Прибалтики — країни Балтії~~

народне господарство — господарський комплекс країни

і виражаємо щирю певність, що ініціатива з протоколювання на засадах громадянського консенсусу цих «антислів зупиненого часу» матиме наслідком постійно поповнювані й компактні (для легшого поширення в Мережі) варіанти-списки, що заохочуватимуть свідомих мовлян розповсюджувати їх і бути особистим прикладом дотримання медіагігієни по-українському в добу запеклих воєнно-інформаційних протиборств.

Так, доречно започатковуючи процес «виправлення імен» в українському сучасному медіа-дискурсі, Сергій Громенко згадує проскрибованого в СРСР мовознавця Ніколая Марра з його «новим вченням про мову», котрий поміж іншим був прохопився: завдання слів і виразів — не так описувати стан речей у світі, як утверджувати його, *по суті засновуючи інший світ* (курсив наш — О. Л.). Адже всяка революційна лексика на кшталт чи сількора й наркомату, чи то перебудови і гласності, за Марром, неминуче змінює свідомість тих, хто її вживає, хай навіть машинально і наслідувально. От тому залишки советсько-імперського мовного дискурсу «самі собою» з масового вжитку нізащо не вийдуть — аж поки їх не почнуть свідомо оминати всі спочатку професійні медійники, а потім і решта мовлян. А для того, щоб оминати, потрібно, відгасивши інерцію «великої русской культури», навчитися, врешті, розпізнавати в культурно-прецедентних текстах доби СРСР — джерелі істотної кількості медіамемів — велико-

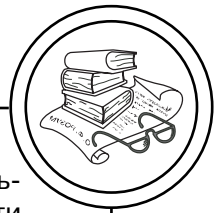
державний шовінізм російського взірця у його вже советизованому зведенні, як то зробила на прикладі сакралізованого «Дому Булгакова» і булгаковського дискурсу загалом Оксана Забужко, зокрема:

«Біла Гвардія» справді дуже тонко маневрує між «фікшин» і «нон-фікшин», і я давно мрію прочитати, замість «восторженого лепета» київських булгакознавців, що чисто як діти тішаться з упізнавання в тексті загублених камінчиків міської топографії, який-небудь кваліфікований розбір цього роману як видатного взірця *пропагандистської літератури* — створеного не тільки за законами «худліту», а й за політтехнологіями тодішньої більшовицької журналістики: крім Ільфа з Петровим, більше нікому в російській літературі це так вдало не вийшло, Сурков-Дубовічкій з усіма своїми потугами просто жалюгідний графоман!» [6].

Втім, не потрібно зайве наголошувати, наскільки просякнутою лінгвістичним советсько-імперським спадком є уся нинішня постсоветська поп-культура, прямий нащадок маскульту часів СРСР [7]. Як жоден інший, советський комуністичний режим успішно

«застосовував різноманітні методи фальшування дійсності і поширення ментальних стереотипів, потрібних для формування з підвладного йому населення слухняної маси, позбавленої власної думки та гідності» [8].

Тому у згоді з Ларисою Масенко наполягаємо, що до медійних протоколів погодження лексики, крім ідеологем «часів минулих», також обов'язково

мають бути включені стійкі зворо-ти (меми [9]) з поля советської масової культури, а найбільш — цитаті з популярної літератури і кіно/ТБ/естради. Висновок Л. Масенко про особливо деструктивний вплив на українську публіку всіх узалежнених колоніально зразків гумористично-сатиричного контенту (вона як приклад [10] наводить дует коміків Тарапуньки і Штепселя — Юрія Тимошенка та Юхима Березіна) нещодавно знову потверджений скандалом довкола ТБ-продукції «Студії «Квартал 95»». Зокрема, йдеться про медійну циркуляцію відвертих та прихованих антиукраїнських висловлювань його фронтмена В. Зеленського [11], коли раптом виявилось, що наступні його ескапади планується оплачувати з держбюджету України [12]. Врешті ж з'ясували, що напередодні «сміливого» піар-рішення відмовитися від держфінансування Володимир Зеленський був уже цілковито упевнений, що нічого не втратить у фінансовому плані. Тож він і залишився демонстративно вірний собі та своїй цільовій групі, а це, як слушно зауважує А. Кокотюха, «старші люди, яких ображає декомунізація і, які позитивно реагують на формулу «жертв нема чого», тобто — советизований креольський прошарок «законсервованих в СРСРі» старанням таких медіатрегерів, як В. Зеленський, прямий нащадок Тарапуньки зі Штепселем [13].

Висновки

Немає сумніву, що в «після-советському просторі» креолізованих медіа дуже уважно спосте-

рігають за всіма певно українськими спробами нормалізувати медіадискурс: далєбі, експліцитні засоби лінгвістичної лоботомії, застосовані від імені і за дорученням Російської Федерації, поволі втрачають на українському etc інформаційному полі свою пропагандистську ефективність [14]. Отже, для агресора настав час змінювати комунікативну тактику: це передбачає ширше застосування супроти України, зокрема, і «м'якої сили» латеральних, нелобових лінгвоконструкцій у медіадискурсі про Україну, що їх українська і ширше — міжнародна публіка не одразу розпізнає як патогенні та спрямовані нав'язати масовій медіасвідомості образ невдатної, вторинної, упослідженої, «запасної» території-донора без усяких ознак суб'єктності. У цьому зв'язку питання про інструментарій актуальної медіагієни набуває в Україні, і не лише в ній, стратегічної ваги — не меншої, ніж кричуща потреба у притомній і послідовній інформаційній політиці. Тому вважаємо за потрібне пропагувати і закликаємо поширити практику укладання, розповсюдження, а головне — повсякчас дотримуватися протоколів погодження означеної тут лексики в усіх спонтанних організованостях УАнету, а не суто для професійних редакцій преси, ТБ-радіо чи системних блог-платформ. Україна у стані агресивної проксі-війни мусить реалізовувати не тільки право військової відповіді, а й активно застосувати символічне насильство для припинення всяких спроб колоніально маркувати себе у будь-яких сучасних дискурсах.

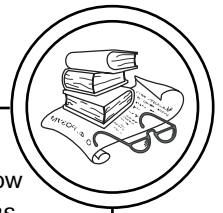

Список використаної літератури

1. Темник / Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%BA_\(%D0%97%D0%9C%D0%86\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%BA_(%D0%97%D0%9C%D0%86)) (13.12.2016).
2. Жилиєва С. Термінологія збройного конфлікту. Рекомендації експерта / С. Жилиєва // ТелеКритика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2014-06-12/94682> (19.06.2014).
3. Куляс І. Як вас тепер називати? Або термінологія військового часу / І. Куляс // MediaSapiens [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/yak_vas_teper_nazivati_abo_terminologiya_viyskovogo_chasu/ (30.04.2014).
4. Советский язык и его последствия : лекція Ніколая Вахтіна про проблему «публічної німоти» / Н. Вахтін // Monokler [Електронний ресурс]. — Режим доступу : monocler.ru/sovetskiy-yazyk-i-ego-posledstviya/ (10.02.2016).
5. Громенко С. Коли вживаємо лексику минулого, ставимо під загрозу майбутнє / С. Громенко // Країна. — 2016. — № 40. — 20 жовтня. — С. 16–18.
6. Забужко О. Цей проклятий «квартирний вопрос» / О. Забужко // Радіо «Свобода» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/27079412.html> (20.06.2016).
7. Трегуб Г. Балаган Лімітед / Г. Трегуб // Український тиждень. — 2016. — № 52. — 30 грудня. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/181491?f> (04.01.2017).
8. Масенко Л. Між мовою і язиком / Л. Масенко. — Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. — С. 88.
9. В 2016 році ми отримали щеплення від очікування месії — Лідія Смола / Громадське радіо. — 01.01.2017. — Режим доступу : <https://hromadske-radio.org/programs/hromadska-hvylya/v-2016-roci-my-otrymaly-shcheplyennya-vid-ochikuvannya-mesiyi-lidiya-smola> (01.01.2017)].
10. Масенко Л. Там само, С. 89–94.
11. Зеленський у Юрмалі порівняв Україну з порноактрисою, а потім назвався патріотом // Таблоїд — УкрПравда [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tabloid.pravda.com.ua/scandal/57d64b02f1cff/> (10.12.2016).
12. Зеленський просить у «бідної» держави 50 млн грн на кіно // GazetaUA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gazeta.ua/articles/life/zelenskij-prosit-u-bidnoyi-derzhavi-50-mln-grn-na-kino/722467> (09.12.2016).
13. Кокотюха А. Слуга радянського народу // Детектор Медіа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://detector.media/kritika/article/121956/2017-01-03-sluga-radyanskogo-narodu/> (03.01.2016).
14. Туркова К. Фигура умолчания / К. Туркова // Детектор Медіа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://detector.media/withoutsection/article/121235/2016-12-07-figura-umolchaniya/> (07.12.2016).

References

1. *Temnyk / Wikipediia [Temnik / Wikipedia]*. Retrieved from [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%BA_\(%D0%97%D0%9C%D0%86\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%BA_(%D0%97%D0%9C%D0%86)) (13.12.2016) [in Ukrainian].
2. Zhyliaieva, S. Terminolohiia zbroinoho konfliktu. Rekomendatsii eksperta [Terminology of Armed Conflict. Experts' recommendations]. *Portal of TeleKrytyka — TeleCrithics*. Retrieved from <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2014-06-12/94682> (19.06.2014) [in Ukrainian].

3. Kulias, I. Yak vas teper nazyvaty? Abo terminolohiia viiskovoho chasu [How do you call now? Or terminology of military time]. *Portal of MediaSapiens*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/yak_vas_teper_nazyvati_abo_terminologiya_viiskovogo_chasu/ (30.04.2014) [in Ukrainian].

4. Vakhtin, N. Sovetskij jazyk i ego posledstviya: lektsiia Nikolaia Vakhtina pro problemu 'publichnoi nimoty' [Soviet language and its consequences: Lecture by Nikolai Vakhtin about the problem of 'public silence']. *Portal of Monokler*. Retrieved from monocler.ru/sovetskiy-yazyk-i-ego-posledstviya/ (10.02.2016) [in Russian].

5. Hromenko, S. (2016). Koly vzhывaiemo leksyku mynuloho, stavymo pid zahrozu maibutnie [When you use the vocabulary of the past, put the future in jeopardy]. *Journal of Kraina – Country*, 40, 20 October [in Ukrainian].

6. Zabuzhko, O. Tsei proklyaty 'kvarturnyj vopros' [This cursed 'apartment question']. *Web site Radio 'Svoboda'*. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/a/27079412.html> (20.06.2016) [in Ukrainian].

7. Trehub, H. (2016). Balahan Limited [Balagan Limited]. *Journal of Uk-rain-skyi tyzhden – Ukrainian Week*, 52, 30 December. Retrieved from <http://tyzhden.ua/Society/181491?f> (04.01.2017) [in Ukrainian].

8. Masenko, L. (2011). *Mizh movoiu i yazykom [Between language and tongue]*. Kyiv: VD 'Kyievo-Mohylianska akademiia' [in Ukrainian].

9. V 2016 rotsi my otrymaly shcheplennia vid ochikuvannia mesii — Lidiia Smola [In 2016, we received a vaccine from the expectation of the Messiah — Lidiia Smola]. *Radio station of Hromadske radio – Public Radio*. Retrieved from <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylia/v-2016-roci-my-otrymaly-shcheplennya-vid-ochikuvannya-mesiyi-lidiya-smola> (01.01.2017) [in Ukrainian].

10. Masenko, L. (2011). Ibid, 89–94 [in Ukrainian].

11. Zelenskyi u Yurmali porivniav Ukrainu z pornoaktrysoiu, a potim nazvavsia patriotom [Zelenskyi in Jurmala compared Ukraine to the porn actress, and then she was called a patriot]. *Tabloid – UkrPravda – Tabloid – UkrPravda*. Retrieved from <http://tabloid.pravda.com.ua/scandal/57d64b02f1cff/> (10.12.2016) [in Ukrainian].

12. Zelenskyi prosyt u 'bidnoi' derzhavy 50 mln hrn na kino [Zelenskyi asks the 'poor' state 50 million UAH for cinema]. *Portal of GazetaUA – NewspaperUA*. Retrieved from <http://gazeta.ua/articles/life/zelen-skij-prosit-u-bidnoyi-derzhavi-50-mln-grn-na-kino/722467> (09.12.2016) [in Ukrainian].

13. Kokotiukha, A. Sluha radianskoho narodu [Servant of the Soviet people]. *Online edition of Detektor Media*. Retrieved from <http://detector.media/kritika/article/121956/2017-01-03-sluga-radianskogo-narodu/> (03.01.2016) [in Ukrainian].

14. Turkova, K. Figura umolchanija [The figure of default]. *Online edition of Detektor Media*. Retrieved from <http://detector.media/withoutsection/article/121235/2016-12-07-figura-umolchaniya/> (07.12.2016) [in Russian].

Статья посвящена насущной необходимости сосредоточить усилия медиаспециалистов и сетевых активистов вокруг согласования режима применения в медиа любой идеологически маркированной «лексики прошлого» для описа-

ния современных событий и явлений. С этой целью предлагается распространить в украинскую актуальную медиапрактику недавно чисто внутривредакционного средства соблюдения медиагигиены — протоколов согласования лексики. Они являются действенным средством нормализовать украинский медиадискурс в условиях неконвенционного российско-украинского военного противостояния и, соответственно, активации военных средств информационно-смыслового воздействия на Украину через СМИ.

Ключевые слова: медиагигиена; протокол согласования лексики; «язык ненависти»; речевые маркеры предыдущей идеологической эпохи; медиамемы.

The article is devoted to the urgent need to focus the efforts of media professionals and network activists on the approval of the mode of application of ideologically marked 'vocabulary of the past' in any media to describe contemporary events and phenomena. The author offers to extend the current Ukrainian media practice by recently purely indoor-editorial means of compliance with media hygiene — Vocabulary protocols. They are effective normalization means of Ukrainian media discourse under the conditions of unconventional Russian-Ukrainian military confrontation and, accordingly, the activation of military means of information and meaningful impact on Ukraine through the media.

Keywords: media hygiene; Vocabulary protocol; 'hate speech'; speech markers of previous ideological era; media meme.

Рецензент — М. Т. Андрійчук, к.н. із соц. ком.,
доцент, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Надійшла до редакції 19.04.17